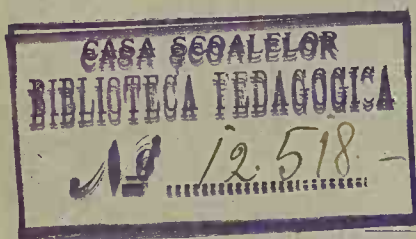

OVID DENSUSIANU

PĂSTORITUL LA POPOARELE ROMANICE

— ÎNSEMNĂTATEA LUI LINGUISTICĂ ȘI ETNOGRAFICĂ —

Extras din „VIEȚA NOUĂ“

BUCUREȘTI
EDITURA „VIEȚEI NOUĂ“
1913

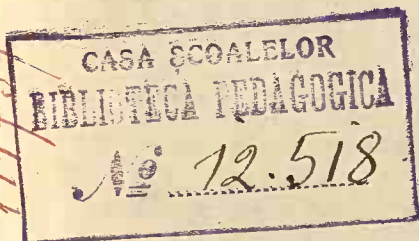
PĂSTORITUL LA POPOARELE ROMANICE

OVID DENSUSIANU

59694

PĂSTORITUL LA POPOARELE ROMANICE

— INSEMĂNĂTATEA LUI LINGUISTICĂ ȘI ETNOGRAFICĂ —

Extras din „VIEȚA NOUĂ”

BUCUREȘTI
EDITURA „VIEȚEI NOUĂ”
1913

144739

Cumpărat de la librăria națională
Loes

B.C.U. Bucuresti

C144739

PĂSTORITUL LA POPOARELE ROMANICE

— ÎNSEMNĂTATEA LUI LINGUISTICĂ ȘI ETNOGRAFICĂ ¹⁾ —

Adevărurile filologice au și ele soarta de a întâmpina totdeauna la început neîncrederea, ascunsă ori fățișe, ce-și găsește ușor sprijinul în critica așa de darnică în argumente și când este vorba de a apăra credințe vechi. Neîncrederea e, se înțelege, cu atât mai mare cu cât adevărul revelat vine să schimbe interpretarea multor fapte și să explice — așa de simplu adeseori — fenomenele cele mai complexe. Un asemenea adevăr e cel ce se desface din studiul păstoritului la noi și la celelalte popoare romanice. De mai mulți ani, atât la cursuri, cât și în comunicări făcute — împreună cu D. Candrea — la «Societatea filologică», am urmărit această problemă și pentru că o parte din lecțiuni le voi consacra acum graiului păstorilor din sudul Franței voi căuta în această primă lecțiune să înfățișez chestiunea în întregimea ei și să arăt însemnătatea pe care o are pentru filologie și alte cercetări.

Un fapt dela care trebuie să plecăm e că păstoritul — și în special îndeletnicirea cu creșterea oilor, care ne interesează direct — e strîns legat de viața nomadă. Faptul acesta e recunoscut de toți etnograful și e bine formulat de Ratzel în cuvintele: «Hirten- und Nomadenleben sind fast gleichbedeutend» ²⁾. Vom vedea mai departe toate împrejurările care fac pe păstori să ducă viața pribeagă; pentru ce ne preocupă e nevoie să arătăm cum se presintă acest nomadism în țările romanice.

În regiunea Alpilor și Pireneilor — ca să începem din apus — păstorii, coborîndu-se din munți odată cu venirea toamnei, duc turmele lor, uneori pînă la depărtări mari,

1) Lecțiuni de deschidere la Facultatea de litere (9 noevre, 1912).

2) *Völkerkunde*, Leipzig și Viena, 1894-5, t. I, pag. 84.

pentru ca să le găsească loc de pășunat, la șes. Această «transhumanță» — cum e numită — e bine cunoscută celor ce au călătorit prin aceste părți și a fost descrisă de mai multe ori — o descriere poetică găsim la Mistral, în *Miréio* (cîntul al IV-lea), și la Daudet în *Lettres de mon moulin*; pentru indicațiuni mai precise asupra trecerilor de păstori din loc în loc între Alpi și Pirenei lăsăm să urmeze câteva citate :

A deux époques de l'année à peu près fixes, le département des Basses-Alpes est traversé ou parcouru en divers sens par les troupeaux qui passent ordinairement l'hiver dans la Basse-Provence, et l'été sur les montagnes pastorales de la Savoie, du Piémont, du Dauphiné ou des Alpes 1).

Aujourd'hui même, de nombreux troupeaux transhument annuellement de France en Espagne, et d'Espagne en France 2).

Le Provence a toujours été un pays essentiellement pastoral. La partie occidentale de ce pays, entièrement occupée par les immenses plaines de la Crau et de la Camargue, est, par destination, une terre des plus propices à l'élevage du bétail...

Durant les longs mois de l'été provençal, la plaine de la Crau est dépourvue de toute végétation, c'est une véritable steppe asiatique, immense et caillouteuse, à l'aspect désolé. Les moutons ne sauraient trouver le moindre brin d'herbe dans cette plaine aride; c'est alors que les troupeaux émigrent vers les montagnes de la haute Provence, du Dauphiné, de la Savoie et du Piémont, où ils trouvent, de juin à novembre, une herbe fraîche et abondante 3).

Pe teritoriul Spaniei, întilnim aceleași mișcări de păstori și despre ele ne putem face o idee din aceste rînduri :

Depuis près de mille ans, la transhumance s'est exercée en Espagne avec une ampleur et dans des conditions telles qu'on ne les retrouve à ce degré nulle part ailleurs dans l'Europe. Du nord au sud, de l'est à l'ouest, d'immenses troupeaux se déplaçaient hier encore; des Pyrénées à l'Ebre, de la Galice et des Monts Cantabriques à la Manche et à l'Estremadoure, des Monts Ibériques à la Nouvelle Castille, de l'Andalousie à Valence, c'était comme un flux et reflux de laine, une oscillation rythmique des troupeaux. Par groupes de 10.000, suivant des routes spéciales, les moutons allaient, tondant l'herbe à ras, priétinant et tassant la terre. Chaque groupe

1) Cotte, *Les troupeaux transhumans*, în *Annales des Basses-Alpes*, Digne, t. I (1838), pag. 113.

2) J. F. Bladé, *Essai sur l'histoire de la transhumance dans les Pyrénées françaises*, Paris, 1893, pag. 9 (extr. din *Bulletin de géographie historique et descriptive*).

3) J. Fournier, *Les chemins de transhumance en Provence et en Dauphiné*, în *Bull. de géogr. hist. et descr.*, 1900, pag. 237-8.

était divisé en troupeaux secondaires, de 1.000 à 1.200 têtes; un „mayoral“ guidait la bande; des „rabadanes“, aidés de bergers, poussaient les bêtes; armés de frondes, porteurs de longues houlettes, les pasteurs traversaient, deux fois l'an, la péninsule, avec leurs mules, leurs chaudrons et leurs chiens...

Le relief, les sols, les climats sont tels dans la Péninsule Ibérique que, à toute époque de l'année, le bétail est sûr de trouver quelque part la végétation qu'il affectionne davantage, et, sans prendre d'autre peine que celle de se déplacer, le pasteur peut nourrir presque sans frais d'immenses troupeaux¹⁾.

Aceiaș nomadism păstoresc e cunoscut în Sardinia, Elveția și Italia; să vedem cum apare la noi.

O lucrare de bună informațiune asupra acestui subiect ne lipsește, și e păcat, pentru că multe părți din trecutul nostru s'ar putea lămuri printr'o asemenea cercetare²⁾. Problema păstoritului a fost neglijată la noi, fiindcă nu s'a înțeles pînă acum importanța ei. Din puținul material ce ne stă la îndemînă vom putea totuși să înțelegem rolul însemnat pe care l-au avut cutreierările păstorilor și pe pămîntul nostru.

Voi da mai multe citate pentru ca să se vadă mai de aproape condițiunile transumanței la noi și le voi alege din povestiri culese chiar dela păstori.

Să ascultăm pe doi bătrîni din Gorj care umblase altădată cu oile pînă departe, peste Dunăre :

Plecam cu oile toamna dîin muntie, ne duceam pînă la Marea Niagră, doboram pe plaiu Novacilor, o lûam pe Dealu Muierii și feșam tomna la Craiova; acolo lûam drumu 'n jos, treceam Oltu la vale 'n jos și mergeam pe malu Dunării; treceam Dunărea pe la Oltenița în țara turcească; cit îi Dobrogea și cit îi Bulgaria pe-acolo umblam. Dacă treceam Dunărea nu ne 'ntreba niminea de une vii și un te duci; la Turc plățiam o sfânțuică pîntru o oaie. Iera di-ai noști die știia turcește și așa ne 'nțelegem. Mergeam cîtie șasă săptămîni, ș'acolo șădîiam pînă pe la Sfintu Ghiorghie³⁾.

1) A. Fribourg, *La transhumance en Espagne*, în *Annales de géographie*, t. XIX (1910), pag. 231, 233; despre transumanța în Spania articolul acesta dă și alte amănunte interesante, dar autorul greșește cînd crede că ea ar data numai de vre-o mie de ani; e, de sigur, mai veche și trebuie s'o punem în legătură cu migrațiunile păstorești din epoca romană (v. mai departe) și chiar din timpurile preistorice.

2) Singura încercare de a studia transumanța la noi, din punct de vedere geografic, e articolul publicat de E. de Martonne, *La vie pastorale et la transhumance dans les Karpates méridionales*, în volumul *Zu Ratzel's Gedächtnis*, Leipzig, 1904, pag. 225-245.

3) Candrea, Densusianu și Sperantia, *Grăul nostru*, t. I, pag. 15.

Vara stam aici la munte, iarna plecam departe. Am fos până 'n țara turcească, în Dobrogea, cu oile, está péstă patruzăci de ani. Am fos pân la marea. Iera lume măi puțină pe-acolo și d'ăia ne duceam; nu da zăpadă ca pe iceda, pușnică, az o da, mîne o lăa. Acu s'a 'mmulțit lumea și Turcii nu ne mai lasă. Plecam toamna dila munte, de aici d'acasă; măi iera Ungureni de dincolo și mergeam cu oile acolo, cu toșii; mergeam cîte trei-patru cîpoadă de oi la un loc; mergeam cam până 'n dreptu Bucureștilor și pe urmă treceam Dunărea pi la schile; puneam oile 'n pod și treceam dincolo și umblam pe cîmp pe-acolo, în țara turcească. Pășunam de toamna până primăvara 1).

Un țaran din Muscel îmi spunea :

Numa acu doi ani m'am lăsat dă oi. Mergeam pă Bărăganu cite douăzăci; plecam după Sîntă Măriie și mergeam cîte trei săptămîni; era stăpîni dă dincolo, Sibiieni, Săceleni. Acolo, dacă erea iarna grea, dam paie la oi or dărîmam salcie. Ne 'ntorceam îndărăt pîn mai 2).

Un altul, din Dimbovița :

Estă v'o cinci ani dă cînd am fos pă Baltă, pă moșie, la gura Ciulnișii. Am plecat între Sîntă Măriie cinci ciobani cu șasă sute dă oi, din Valea Speriată; am trecut pîn Tîrgoviște, am ținut drumu pîn Valeni; am făcut ob zile pîn'acolo. Acolo am păscut oile pînă 'n Crăciun și pe urmă le-am adus îndărăt, pă muscel. Primăvara ne-am dus în munte, la Măra 3).

Despre ciobani din Transilvania, aducînd turmele la pășunat în șesurile dunărene, un Poienar și un Săliștean îmi povestiau :

Oile, toamna la Sîntă Măriie, le dreptăm la țară; punem pe măgar căldarea și dăsagi și bota cu apă și sacu cu mălai în dăsagi și burdufu cu brînză tot în dăsagi, cu legumă la ciobani, și pe urmă unu chîamă dinainte și ailalt măi mici adună oile de pe urmă și coboară la țară de pe munte. Și merge pe drum pînă ajunge la moșie, acolo un să 'nvoesc de ernează pînă primăvara la Sfîntu Constantin.

Ne ducem cîte zece zile, ne ducem pînă la baltă 4).

Aicia o fos întii tot cu marhă, cu yite, și ieî în vremurile de demult nu trecea nici în Rumîniia nici în Dobrogea, ci să ținea măi mult în țara ungurească, cu oile; dup' aceia o 'nceput a trece în Rumîniia, ș'apăi o trecut și Dunărea în Dobrogea, ș'apăi acolo o trăit mulț ani; venia vara la munte și toamna să ducea iar pîn Dobrogea, pîn țara rumînească era loc măi văratic. O 'nceput apăi oamenii de rămînea și pi-acolo, apoi mulț o rămas pi-acolo cu yitele. că s'o strîmtat locu de n'o măi putut umbla cu iele pe drumuri 5).

1) *Ibid.*, pag. 23.

2) *Ibid.*, pag. 122-3.

3) *Ibid.*, pag. 132.

4) *Ibid.*, t. II, pag. 102-3.

5) *Ibid.*, t. II, pag. 105-6. Dela păstorii aromîni nu s'au cules încă

Migrațiunile păstorilor noștri au lăsat urme și în topografie. În mai multe județe găsim drumuri ce se cheamă *Drumul oii* sau *Drumul oilor*; așa, în Mehedinți, Vilcea, Olt, Romanați, Teleorman, Ialomița, Brăila; despre drumul care începe în Vilcea *Dicționarul geografic* spune că e «așa de lung că unește munții cu Dunărea; pe el se coboară ciobanii din munte cu oile spre baltă». Cîteva din aceste drumuri sînt vechi și o întrebare care se pune este dacă nu datează din vremea Romanilor. Păstoritul ar fi contribuit astfel la păstrarea lor din timpul colonisărei romane. E o chestiune care ar trebui urmărită și ea ar deschide un punct nou arheologiei ¹⁾.

Dacă ne adresăm poeziei populare, găsim și în ea ecouri din viața nomadă a păstorilor romîni; tocmai multe, e adevărat, n'am întilnit, deși ne-am fi așteptat să fie mai numeroase; lucrul se explică prin puțina atențiune pe care au arătat-o păstoritului cei ce au adunat texte populare; o culegere de cîntece ciobănești ar fi o prețioasă contribuțiune la cunoașterea folklorului nostru. Ca poezii mai caracteristice pentru ce ne preocupă pot fi citate următoarele, din Maramureș și Argeș, precum și dela Aromîni (le reproduc fără particularitățile dialectale):

Sus la Țara Rumînească,
La hăcia ciobănească,
Este-o masă, strălucește,
Bătută cu solzi de pește.
După masă cine-mi șade?
Șade Mircea cu Codrea.
Numai ei de se mustra:

asemenea povestiri; pentru migrațiunile lor se poate consulta: F. Pouqueville, *Voyage de la Grèce*, 1826-7, t. II, pag. 382 urm.; L. Heuzey, *Le mont Olympe et l'Acarmanie*, Paris, 1860, pag. 46, 267 urm.; D. Bolintineanu, *Călătoriile la Romîni din Macedonia*, București, 1863, pag. 137 urm.; F. Lenormant, *Les pâtres va'aques de la Grèce*, Paris, 1865 (extr. din *Revue orientale et américaine*); E. Burnouf, *Le brigandage en Grèce*, în *Revue des deux mondes* 1870, 15 iunie, pag. 994 urm.; G. Weigand, *Die Aromunen*, Leipzig, 1894, t. I, pag. 301; cf. 132, 184, 186, 190, 205, 219; I. Nenișescu, *Dela Romîni din Turcia europeană*, București, 1895, pag. 185 urm.; *Lumina*, t. IV (1906), pag. 172; P. Papahagi, *Poesia înstreinării la Aromîni*, pag. 9 urm.

1) Despre drumurile păstorilor în Provansa J. Fournier spune, în articolul citat, pag. 239: «les carraires sont des voies fort anciennes, dont l'existence est formellement attestée à partir de 1232; il n'est pas douteux qu'elles existaient antérieurement à cette époque, et sans aller jusqu'à affirmer qu'elles étaient vraisemblablement les seules voies tracées avant les voies romaines, il y a tout lieu de croire qu'elles remontent à une époque très reculée».

— Unde-ai vărat, Mirceo, hei,
De ți-i fața ca la zmei?
— C'am vărat la Țarigrad...1).

...Cel mic de ciobănaș...
La oițe se 'ntorcea,
Jos la baltă se lăsa,
Din bucium că-mi buciuma,
Din gură că mi-și striga,
Toți ciobanii se-aduna,
Oile le-amesteca,
Tot o turmă le facea,
Și, frate, că mi-și pleca,
La munte se ridica,
In lunca Argeșelului,
In piatra Namaeștilor,
Deasupra Muscelului,
In preajma Cîmpulungului 2).

... Cînd înnegri codrul
Și se apropie Sf. Dumitru
Ale lui Dzegă turme,
Sute și mii de urme
Traseră pînă la mare,
Toamna pentru iernare,
La locuri știute,
Cu familiile toate.

Iară cînd dulcea vară,
Vară și primăvară,
Sosi cu pasările,
Oile și vătuii,
Cu capre, cu noateni,
Apucară printre jnepeni,
Ca să ajungă la munte,
Cu Cornicea în frunte 3).

Un biet călugăr,
Călugăr sărac,
Are, sărmanul de el, cîteva oi,
Și cîteva capre.
Și merse să le ierneze

1) A. Țiplea, *Poesii populare din Maramureș*, București, 1906, pag. 33.—Probabil că textul e alterat: în loc de *ai vărat* ne-am așteptat să se spună: *ai iernat*, pentru că în timpul iernei, cum am văzut, turmele erau duse pînă în țara turcească. Oricum, poesia aceasta ne dă și ea o mărturie despre peregrinațiunile păstorilor spre sud.

2) C. Mateescu, *Balade*, Valenii de Munte, 1909, pag. 7.

3) P. Papahagi, *Din literatura populară a Aromînilor*, București, 1900, pag. 1046.

In iernatec, colo la șes,
Pe malul mării,
Pe marginea mării.
In mai oile le scotea
In munții arominești...¹⁾

Iată destule fapte pentru ca să se vadă cum păstoritul apare și la noi cu același caracter de nomadism. Dela un cap la altul al pământului nostru și dincolo de el, pe plaiuri și cîmpii streine, ciobanii au cutreierat cu turmele lor, și cu cît ne adîncim mai mult în trecut cu atît vieața noastră ni se înfățișează în această lumină ce-i dă ceva de măreție epică. In unele locuri, prin prefacerile vremii, păstoritul a rămas numai o amintire, în altele e pe cale să dispară, în prea puține își mai păstrează seculara-i statornicie, dar pretutindeni găsim urmele lui și pretutindeni ne vorbește de ce a fost odată neamul nostru.

In nomadismul păstorilor dela noi ca și dela alte popoare romanice găsim, cum vom vedea, și amestecuri streine, dar am greși dacă nu am vedea în el o moștenire din epoca romană.

Atingem aici o chestiune pe care n'o putem urmări de data aceasta în toate amănunțele ei — păstoritul la Romani. In cursul pe care l-am dezvoltat acum cinci ani am căutat să insist mai mult asupra acestui punct. Mă mulțumesc să relevez un fapt, pierdut din vedere de istoricii de azi, acela anume că Romanii au fost la origine păstori. Toate constatările ne duc la această concluziune și avea dreptate Varro cînd spunea despre strămoșii lui: «Romanorum vero populum a pastoribus esse ortum quis non dicit»²⁾?

Că la Romani, întocmai ca la noi și aiurea, păstorii se strămutau din loc în loc, despre aceasta avem mărturii categorice. Iată ce spune Varro:

Nu aceleași locuri sînt potrivite pentru pășunatul de vară și cel de iarnă. Astfel turmele de oi din Apulia vin vara să pască în Samnium...

Ca să pască, turmele obișnuesc să treacă dîn loc în loc, așa că uneori mai multe mile despart pășunile de iarnă de cele de vară. Aceasta o știu bine singur, pentru că turmele mele se duceau să pască iarna în Apulia, iar vara pe muntele Reate³⁾.

1) *Ibid.*, pag. 931.

2) *De re rustica*, II, 1, 9.

3) *De re rustica*, II, 1, 16; 2, 9: Neque eadem loca aestiva et hiberna idonea omnibus ad pascendum. Itaque greges ovium longe abiguntur

Putem isola mișcările de păstori din epoca romană de cele pe care le constatăm pe teritoriul romanic? De sigur că nu: ar fi o lipsă de simț istoric să nu admitem o continuitate între ele.

Din citatele pe care le-am dat s'a putut vedea cauza principală ce determină transhumanța. La apropierea iernei păstorii sînt siliți să părăsească munții și să găsească adăpost și hrană pentru turme în locuri mai scutite de asprimea vremii. În căutarea acestor locuri ei trebuie să meargă de obicei la depărtări mari, de sute de kilometri chiar; rare ori condițiunile de teren sînt de așa fel în cît să poată petrece iarna mai aproape de munte, de pășunile de vară. Nu trebuie uitat, de altă parte, că transhumanța se întîlnește în deosebi acolo unde trebuie asigurată hrana de iarnă pentru turme numeroase, pe cînd ea nu mai este necesară unde păstorii au în grija lor un număr mic de oi și le pot hrăni în timpul iernei cu nutrețul adunat din vreme. Cu alte cuvinte transhumanța e un indiciu că ne găsim pe un teritoriu unde vieța păstoraască e în floare, alcătuește bogăția de căpetenie a locuitorilor.

Strămutările păstorești mai pot fi pricinuite și de alte împrejurări:

Conflictele între păstori pentru stăpînirea locurilor de pășunat; conflictele acestea se întîlnesc mai ales în timpurile vechi, cînd ele se transformau uneori în adevărate lupte, ce aveau ca urmare că cete de păstori năvălitori alungau pe alții din locurile lor și-i siliau să se îndrepte în alte părți; ecouri ale acestor conflicte găsim în literatura populară dela noi și din alte țări unde păstoritul a avut un rol preponderant.

Greutățile întîmpinate dela o vreme de păstori, fie din cauza urcării prețului de închiriere a pășunilor folosite mai înainte, fie din aceea a interzicerii de a mai trece prin ele.

Turburările întîmplute prin unele locuri (războaie, năvăliri) și care silesc pe păstori să-și mîne turmele aiurea.

ex Apulia in Samnium aestivatum... Longe enim et late in diversis locis pasci solent, ut multa milia absint saepe hibernae pastiones ab aestivis. Ego vero scio, inquam, nam mihi greges in Apulia hibernabant, qui in Reatinis montibus aestivabant.

În afara de textul lui Varro, mai avem alfe confirmări ale acestui fapt; le voi arăta în lucrarea pe care o pregătesc asupra vieței păstorești la Romani.

Schimbările climaterice care fac ca unele regiuni să devie, pentru mai mult ori mai puțin timp, improprii pentru pășunat.

Ivirea de boale printre oi; despre părăsirea locurilor din această cauză ne vorbesc în toponimia noastră nume de localități ca *Gâlbeaza*, *Valea gâlbezei* (în județele Buzău, Vilcea) și *Părăsiștea* (în Vilcea și Muscel; acesta din urmă ar putea fi explicat și altfel, pentru că și împrejurări de altă natură au putut aduce părăsirea localităților cu acest nume; cred totuși că și aici avem o urmă din vieța păstorească, pentru că denumirea aceasta se întâlnește în regiuni muntoase ¹⁾).

Putem înțelege acum interesul pe care-l prezintă problema păstoritului când o urmărim pe domeniul romanic. Dela o extremitate la alta a lui, din Pirenei până în Carpați și Balcani, o vieță deosebită s'a desfășurat într'o continuă mișcare, mîinînd pe păstori cînd într'o parte, cînd într'alta. Aceasta schimbă felul în care istoricii își reprezintă de obicei dezvoltarea popoarelor romanice în evul mediu. O dezvoltare așa de izolată cum e admisă de ei nu corespunde realității. De sigur, condițiunile de vieță de atunci, în special organizațiunea feudală, au favorizat în unele privințe această izolare, dar am greși dacă am privi veacul de mijloc numai sub această impresie. Migrațiunile păstorești au avut drept consecință, cum am văzut, stabilirea de legături numeroase între unele regiuni: toți acei păstori care s'au mutat din loc în loc pe pămîntul Franței, Spaniei, Italiei, etc. au contribuit la o apropiere între diferitele ținuturi ale acestor țări; și cînd ei au dus peregrinațiunile mai departe, peste hotarele țării lor (din Franța în Spania, în Italia, etc.), urmările acestor strămutări au fost și mai însemnate, prin faptul că s'au înlesnit

1) Aiurea vedem intervenind și alte cauze pentru a face pe păstori să-și schimbe locuința; așa despre păstorii din Algeria *Annales de géographie*, t. XI (1902), pag. 17, ne spun: „on sait qu'en Algérie les tribus voisines du Tell accomplissent périodiquement des migrations vers le sud pour échanger leurs produits pastoraux contre les dattes dont se compose en partie leur alimentation“. Migrațiuni provocate de așa ceva nu cunosc în domeniul romanic. De altfel nomadismul păstoresc din Africa, precum și din Asia, prezintă unele condițiuni speciale pe care nu le întâlnim azi în Europa; v. A. Bernard și N. Lacroix, *L'évolution du nomadisme en Algérie*, Alger et Paris, 1906, pag. 65, 207 urm.; cf. și J. Brunhes, *La géographie humaine*, Paris, 1910, pag. 387 urm.

(schimburi continue între țări ce altfel ar fi rămas mai streine una de alta. Au fost fără îndoială în evul mediu și alte împrejurări care au pus în contact regiuni depărtate — așa pelerinajele religioase ¹⁾ ori, dela o vreme, cruciadele —, dar mai mult a înriurit în acest sens viața păstorească. Intr'o expunere larg cuprinzătoare și întemeiată pe realitatea faptelor cercetătorii istoriei medievale vor trebui deci să-i dea de acum înainte și păstoritului locul ce i se cuvine.

Mai bine se pot urmări efectele migrațiunilor pastorale în părțile noastre, în regiunea carpato-balcanică. Cum regiunea aceasta, cu munții și cîmpiile ei întinse, oferia condițiuni minunate pentru păstorit, ciobanii au răătăcit ca pe un pămînt al lor dela extremitatea nordică a Carpaților pînă în Balcani și munții Greciei. Cum, în acelaș timp, la noi n'au existat acele țărmuriri, acel separatism, din lumea feodală apuseană, a fost mai lesne să se stabilească legături între diferitele ținuturi, și ceea-ce a provocat într'o mare măsură aceste legături au fost tocmai migrațiunile păstorești. Numai astfel se poate înțelege istoria neamului nostru în tot decursul veacului de mijloc și dacă nu am ținea samă de acest factor hotărîtor în desvoltarea vieței noastre vreme de mai multe veacuri ne-am găsi dinaintea unei adevărate enigme.

Părerea pe care o exprim aici se deosebește de aceea a istoricilor. Ei admit că ocupațiunea principală a Romînilor a fost totdeauna agricultura, și nu păstoritul. Dacă acesta ar fi adevărul, am voi să știm cum își explică dinșii viața nestatornică a Romînilor în evul mediu, pentru ce-i găsim răsfrăți în atitea părți și ajungînd în pribegiile lor pînă în Moravia și Pelopones. Agricultura presupune viață sedentară; cei care se îndeletnicesc cu ea rămîn legați de ogorul lor, nu-și schimbă ușor locuința;

1) Importanța pelerinajelor în formarea și răspîndirea poemelor epice vechi franceze a fost arătată de J. Bédier, *Les légendes épiques, recherches sur la formation des chansons de geste*, Paris, 1908 (de asemenea, *Romania*, t. XLI, pag. 5 și urm.); cf. și ce spuneam în *La Prise de Cordres et de Seville*, Paris, 1896, pag. xcviij. Povestirile pelerinilor ce treceau din Franța în Spania ori în Italia explică gena multora din aceste poeme. Pelerinajele se poate spune că au avut în istoria literară un rol ce se aseamănă cu acela al migrațiunilor păstorești în desvoltarea limbilor romanice (v. ce urmează cu privire la faptele lingvistice).

constatarea aceasta se poate face ușor pretutindeni și toți etnograful sînt de acord a considera această însușire ca o notă distinctivă a celor ce trăesc din plugărit. Istoricii noștri uită acest lucru elementar, și față de părerea lor — pornită din impresii superficiale și din neținerea în samă a legăturilor firești dintre fapte — nu rămîne valabilă decît aceea pe care o apărăm. Expansiunea elementului românesc la depărtări așa de mari cum constatăm în veacul de mijloc nu se poate concepe decît dacă o atribuim migrațiunilor păstorești.

Obiecțiunea repetată a istoricilor, că terminologia agricolă păstrată la noi din epoca latină nu s'ar putea explica dacă nu am fi continuat să ne ocupăm cu plugăritul, nu infirmă întru nimic ceea-ce susținem. Agricultură — rudimentară însă — a existat totdeauna la noi; ar fi o ereză să n'o admitem. Chiar ca păstori, Romîni au trebuit, pentru hrana lor, să are, să semene și să secere, dar pe întinderi mici de pămînt. Așa ceva întîlnim și la alte popoare de păstori, și nici nu se putea altfel cît timp vieața de fiecare zi cere lucruri pe care numai agricultura ni le poate da. O asemenea agricultură este însă numai ceva accidental, nu poate fi socotită ca o ocupațiune de predilecție. Istoricii greșesc și aici, confundînd două lucruri cu totul deosebite. Cu vremea, la agricultura rudimentară moștenită dela Romani a venit să se alătore — și numai în unele părți — agricultura împrumutată dela Slavi. Deoarece Slavii erau în pria ul rînd plugari, cu alte cuvinte agricultura se înfățișa la ei mai perfecționată, a urmat că ei au avut un ascendent asupra noastră acolo unde am venit în atingere cu ei pe această cale. Astfel s'au impus în terminologia noastră agricolă atitea cuvinte slave, și, în special, înlocuirea latinului *aratrum* cu slavicul *plug* e un episod elocuent din lupta care s'a dat în unele regiuni între agricultura mai simplă transmisă dela Romani și aceea mai bine organizată pe care ne-au adus-o Slavii. Că Slavii ne-au dat o agricultură mai înaintată se vede și din faptul că la Aromîni — unde influența slavă veche a fost mai redusă¹⁾ — agricultura a rămas pînă azi mai în urmă; păstrarea la ei a formei latine *arat*, din *aratrum* (un plug de tot primitiv) e, între altele, o mărturie limpede despre aceasta. Și cu privire la ce relevăm despre Aromîni, aș

1) Cf. *Hist. de la langue roumaine*, t. I, pag. 327.

voi să știu cum explică istoricii, după teoria lor, puțina atragere, disprețul chiar, pe care frații noștri de peste Dunăre îl arată în general pentru agricultură.

Rămîne deci ca un adevăr nestrămutat că noi am fost în primul rînd un popor de păstori. Adevărul acesta e plastic exprimat în versul unei poezii populare aromînești,

Casa noastră-i muntele ¹⁾.

Tot trecutul nostru, toată vieța de Latini rămași la hotarele răsăritene ale vechei împărății unde aveam să ne întoarcem la ce fusese odată și strămoșii noștri, sînt cuprinse în aceste cuvinte ce spun mai mult decît s'ar părea în laconismul lor.

Despre traiul nostru în munți cărțile de istorie au vorbit de multe ori, dar nu așa cum înțelegem noi. S'a zis că Romîni s'au adăpostit în munți în fața năvălirilor barbare. Ipoteza aceasta avea ceva artificial și lăsa nelămurite unele puncte din istorie — ca, de pildă, atingerile cu Slavii, care, mai ales în măsura în care constatăm că s'au produs, rămîneau nedeplin explicate. Păstoritul vine dimpotrivă să pună traiul nostru din trecut în cadrul lui real: de o parte ne dă rațiunea petrecerei, în răstimpuri, prin munți, iar de alta lasă să ne dăm samă cum cu toate acestea am trăit, tot în răstimpuri, și la șes — două împrejurări fără de care nici filologul, nici istoricul nu și-ar putea lămuri atîtea fapte caracteristice din graiul și manifestările noastre de vieță.

Astfel se rectifică o teorie eronată pe care repetările necontrolate o imobilisase într'un fel de crez științific.

Dar păstoritul mai vine să modifice o altă părere. Ne închipuim de obicei munții numai ca un zid de izolare în lăuntru unei țări sau între mai multe țări. Păstoritul ne arată că munții pot fi și o condițiune favorabilă pentru statornicirea de legături între regiuni depărtate. Treckerile păstorilor din munte în munte contribuie la asemenea apropieri și cînd ele se întîmplă pe teritorii întinse ajungem să constatăm o continuitate ce merge așa de departe că ne surprinde uneori dacă nu ne dăm samă de ce a provocat-o. Așa s'a întîmplat pe teritoriul romanic unde o asemenea continuitate, datorită mișcărilor păstorești, se arată la fiecare pas pe toată linia munților, din Carpați și

1) P. Papahagi, *Din lit. pop. a Aromînilor*, pag. 1007.

Balcani pînă în Pirenei. Faptele lingvistice o vor evidenția și mai bine.

Cercetările de filologie comparată au arătat că în mai multe regiuni ale domeniului romanic întîlnim o serie de particularități lingvistice cu un caracter deosebit. Particularitățile acestea, studiate pînă acum fără a se căuta mai de aproape legătura dintre ele, presintă, cum vom vedea, un interes special pentru problema de care ne ocupăm și asupra originii lor, nelămurită încă, vom putea, cred, să ne facem o părere din ceea-ce vom constata cu privire la condițiunile în care apar.

Dialectul aromîn se știe că are drept caracteristică pre-punerea unui *a* la cuvintele începătoare cu *r*: *arîu* < *ri-vum*, *Armîn* < *Romanum*, etc. Fenomenul acesta se mai întîlnește și aiurea pe teritoriul Romaniei, așa în unele graiuri retoromanice ¹⁾, în sasaresă ²⁾, în campidanesă ³⁾, în dialectul catalan din Alghero ⁴⁾ și în gasconă ⁵⁾; avem astfel și aici forme ca *aram* < *ramum*, *arrana* < *ranam*, etc. ⁶⁾.

Ca și în limba romînă, *l* intervocalic s'a schimbat în *r* în unele regiuni retoromanice din centru ⁷⁾, în cîteva dialecte italiene septentrionale ⁸⁾ și în cel din Campobasso, ⁹⁾ într'o parte din valdesă, în dialecte franceze din Dauphiné ¹⁰⁾

1) Th. Gartner, *Raetoromanische Grammatik*, § 92; *Archivio glottologico*, t. IV, pag. 334-5.

2) P. Guarnerio, *Arch. glott.*, t. XIV, pag. 186.

3) M. L. Wagner, *Lautlehre der südsardischen Mundarten*, Halle, 1907, pag. 22.

4) *Grundr. der rom. Phil.*, ed. 2-a, t. I, pag. 866.

5) A. Luchaire, *Etudes sur les idiomes pyrénéens de la région française*, Paris, 1879, pag. 208.

6) În unele forme spaniole și portugheze găsim de asemenea protesa lui *a*, și nu numai la verbe, unde, ca în cîteva dialecte italiene, ar putea fi datorită derivării cu prefixul *a-*, ci și la substantive și adjective (cf. Cornu, *Romania*, t. XI, pag. 75). Cum fenomenul nu este constant aici, avem de sigur de a face cu o infiltrațiune dialectală, din regiunile muntoase.

De remarcat că domeniul cu protesa lui *a* dinaintea lui *r* coincide în general cu acela al pronunțării acestei consone ca *rr* la începutul cuvintelor, pronunțare ce apare și în albanesă și într'o vreme era proprie limbii noastre, iar azi s'a mai conservat numai în unele părți (Țara Oașului, cîteva sate din Bănăt și la Fărșeroți).

7) Th. Gartner, *l. c.*, § 63.

8) W. Meyer-Lübke, *Ital. Grammatik*, § 217.

9) D'Ovidio, *Arch. glott.*, t. IV, pag. 161.

10) V. studiul pe care l-am publicat în 1907, *Din istoria migrațiilor păstorești la popoarele romanice* (extr. din *Bul. Soc. fil.*, III), pag. 15.

și în catalana din Alghero (avem astfel *firo* < *filum*, *skara* < *scalam*, etc.). În albanesă *l* s'a transformat, în aceleași condițiuni, în *l̥* (*fil̥* < *filum*), transformare ce nu trebuie izolată de cea de mai înainte.

Rotacisarea lui *n* care, cum se știe, era altădată mai întinsă în limba română, iar azi s'a păstrat numai la Moși și Istrieni, e un fenomen pe care-l întâlnim și în Apus, în special în unele localități valdese, în Dauphiné (Briançonnais și Oisans¹⁾, precum și în graiul italian din Perinaldo (provincia di Porto Maurizio, în Liguria²⁾); forme ca *lūră* < *lunam*, *veri* < *venire*, pe care ni le dau aceste dialecte, corespund exact celor românești rotacisate, *lură*, *veri*. La această zonă lingvistică vine să se alăture albanesa cu dialectul tosc, care cunoaște și el rotacismul.

Aruncînd o privire asupra extensiunii geografice a acestor particularități fonetice constatăm că ele apar în regiuni unde întâlnim și păstoritul, adică în părțile noastre, în Alpi, Apenini, Pirenei și Sardinia³⁾. Să fie această coincidență numai întâmplătoare? Cînd ne găsim în fața unor fenomene ce se aseamănă așa de mult și prezintă note așa de caracteristice ar fi greu să presupunem că ele s'au dezvoltat cu totul independent pretutindeni unde apar. O ipotesă mai plausibilă e să admitem că genesa și difuziunea acestor schimbări fonetice nu pot fi streine de păstorit. Ne putem într'adevăr închipui că atît protesa lui *a* dinaintea lui *r*(*r*), cît și trecerea lui *l*, *n* intervocalici la *r* și-au luat întii naștere în graiul păstorilor dintr'o regiune și s'au propagat mai departe prin acele mișcări de păstori pe care le-am văzut. Dacă migrațiunile păstorești sînt

1) *Ibid.*, pag. 13.

2) În această din urmă localitate rotacismul apare sub o formă particulară, pe care G. Papanti, *I parlari italiani in Certaldo*, pag. 362, o descrie astfel: «*n* e *r*... vengono travolte in un suono nasale... il suono nasale poggia tutto sulla *r*, la quale in questi casi viene pronunciata molle molle e unita alla *n*». E un fonetism corespunzător rotacismului *nr* (sau mai curînd *~r*) ce apare și în română.

3) O excepție s'ar părea că face zona catalană din Alghero, unde nu poate fi vorba de păstorit. Trecerea lui *l* în *r* își găsește însă explicarea acolo în influența graiului sasares popular al «zappadori»-lor (Guarnerio, *Arch. glott.*, t. IX, pag. 340, 357; cf. t. XIV, pag. 151); cît despre trecerea lui *l* în *r* în acest din urmă grai, se poate ca ea să fie în legătură cu fenomenul identic din dialectele italiene septentrionale, deoarece sasaresa prezintă și alte puncte de contact cu acestea. Tot influenței sasaresa trebuie atribuită protesa lui *a* dinaintea lui *r* în catalana din Alghero.

un fapt real, hotărîtor în viața locuitorilor din anumite părți, putem oare admite că ele nu au lăsat urme în limbă, că influența lor nu s'a repercutat asupra transformărilor linguistice? Filologia nu mai poate isola astăzi faptele linguistice de viața reală; pentru ca să le înțeleagă și să le explice trebuie să țină samă de ceea-ce le-a determinat, de mediul în care și-au luat naștere, de împrejurările care au hotărît evoluțiunea lor; metoda veche ce studia fenomenele separat și cu totul abstract nu mai poate mulțumi pe cercetătorul care caută să pătrundă mai adînc în istoria transformărilor linguistice. În cazul nostru, prin urmare, nu poate fi socotit ca prea depărtat de adevăr cînd presupunem că prin păstorii care au trecut din loc în loc s'au transmis pînă la distanțe mari particularități de pronunțare izolate la început, proprii numai unei regiuni¹⁾. În chipul acesta ne putem explica prezența pe un teritoriu așa de întins a unor fenomene ca acelea pe care le-am relevat²⁾.

De unde a pornit fiecare din aceste fenomene nu putem spune, orice mijloc de control sigur lipsindu-ne. Avem de a face cu fenomene transmise din limba păstorilor au-

1) În darea de samă asupra *Migrațiunilor păstorești*, G. Weigand, *Literaturbl. f. germ. u. rom. Phil.*, 1908, col. 28, îmi atribuia o idee pe care n'am susținut-o, anume că Romîni ar fi trăit odată la un loc cu Valdesii. Așa ceva ar fi de sigur prea îndrăzneț. Altfel îmi represint procesul acesta: fenomenele linguistice în chestiune s'au propagat din loc în loc — ca niște unde — prin continuitatea de viață păstorească din Carpați și Balcani pînă în Alpi, Apenini și Pirenei.

2) Obiecțiunea ce s'ar putea aduce, că protesa lui *a* și schimbarea lui *l*, *n* în *r* nu se întîlnesc pretutindeni unde constatăm migrațiuni păstorești și că aceste particularități nu apar împreună în toate regiunile amintite, nu înlătură explicațiunea pe care am dat-o. Un fenomen lingvistic nu găsește peste tot teren potrivit să se înrădăcească pentru multă vreme. De altă parte, dacă nu-l întîmpinăm astăzi nu urmează că n'a existat altădată; rotacismul, cum am amintit, era mai răspîndit odinioară în limba noastră; tot așa în italiană domeniul lui *l > r* se întindea în trecut mai departe decît astăzi (cf. Meyer-Lübke, *Ital. Gramm.*, § 217) și regiunea lui *arr* apare în gasconă mult mai redusă de cum era înainte (cf. *Revue de dialectologie romane*, t. I, pag. 125). Lipsa în cîteva părți a uneia din particularitățile semnalate mai poate fi datorită și împrejurării că acestea nu și-au luat naștere de-odată și în același loc, și astfel au radiat inegal, atîngînd unele regiuni, dar trecînd departe de altele. Migrațiunile păstorești presupun atîtea condițiuni deosebite, atîtea încrucișări de curențe, în cît nu puteau să se reflecteze uniform în materialul lingvistic.

tohtoni ori cu desvoltări romanice? — iată o întrebare la care nu putem răspunde. Pentru protesa lui *a* s'ar părea totuși că avem o vagă indicațiune. Particularitatea aceasta fonetică distinge și limba Bascilor¹⁾ și nu e exclusă posibilitatea ca dela ei să se fi transmis în zona romanică din Pirenei. Într'adevăr, se știe că Bascii au fost și sînt pînă azi un popor cu deosebire de păstori. De altă parte, cercetările din urmă par să confirme tot mai mult părerea că ei se înrudesc cu populațiunile caucasice. Putem presupune atunci că, în timpuri străvechi, strămoșii Bascilor plecînd, ca păstori, din Orientul Europei au ajuns în migrațiunile lor pînă în Pirenei și au adus aici obiceiuri de pronunțare caracteristice păstorilor, cum ar fi prepunerea lui *a* la cuvintele începătoare cu *r*. În cazul acesta tot prin ciobani autohtoni care au cutreierat prin Orientul și centrul Europei s'a putut introduce un fenomen ca acesta în graiul păstorilor romani din regiunea balcanică, retică și italiană²⁾.

Sîntem de sigur, cu aceasta, numai în domeniul ipoteselor, dar pînă la stabilirea adevărului nu poate fi fără folos să se atragă atențiunea asupra unor fapte care par că cuprind ceva de care să se țină samă și vin să sugereze presupuneri ce pot înlesni găsirea soluțiunilor definitive.

Că în cercetarea păstoritului la popoarele romanice trebuie să ne ducem cu gîndul la popoarele mai vechi care au trăit prin locurile ocupate de Romani, de aceasta nu mai poate fi îndoială. Păstorii romani au venit de sigur în atingere cu păstori de alte neamuri și dela aceștia au trebuit să împrumute unele elemente. În cursul pe care l-am făcut anul trecut am arătat că mai multe cuvinte păstorești romanice, printre care și al nostru *stînă*, își găsesc explicarea în limbile iranice. Oricît de surprinzătoare ar

1) C. Uhlenbeck, *Beiträge zu einer vergleich. Lautlehre der bask. Dial.*, Amsterdam, 1903, pag. 35. Pe lîngă protesa lui *a*, găsim în bască și trecerea lui *l*, *n* intervocalici la *r* (*ibid.*, pag. 49, 57), dar această rotacisare e cu totul sporadică și de aceea nu am putea spune că are vre-o legătură cu fenomenul analog din domeniul romanic.

2) În Sardinia fenomenul poate fi o propagare de pe teritoriul iberic. Asemănări între sardă și grupul lingvistic iberic au fost relevate de mai multe ori. În tot cazul tot numai prin cercetarea mai de aproape a problemei păstoritului se va ajunge să se limpezească asemenea chestiuni, așa de obscure astăzi.

părea această constatare, ea se poate totuși ușor înțelege cînd ne gîndim că într'o vreme populațiunii iranice — ca Sciții, Sarmatii, Alanii, etc. — au cutreierat Orientul Europei. Iranii au fost mai ales păstori și ca atare au venit, prin viața lor nomadă, în contaat cu păstorii romani, cărora nu se putea să nu le transmită unele cuvinte. Cîteva din aceste cuvinte au ajuns pînă departe, în Pirenei, prin curentul puternic de transmisiune determinat de migrațiunile păstorești. Și cum mai tîrziu, în cursul evului mediu, păstori nomazi de origine iranică au dus cutreierările lor pînă în țările din Apus, se poate ca și pe această cale să fi pătruns acolo unele din elementele linguistice ce apropie, așa de uimitor, păstoritul romanice occidental de cel oriental. Numai introducînd în studiile de filologie romanice acest nou element de cercetare se va ajunge la fixarea originei acelor «Alpenwörter» — cum le numesc învățații germani — care au rămas pînă acum o enigmă în materialul lexical al limbilor romanice.

Și cu privire la păstoritul nostru, mai este un punct asupra căruia fir: să atrag atențiunea aici. Se știe că păstori romîni au mers pînă în Crimeea și Caucas, unii din ei stabilindu-se acolo, alții întorcîndu-se iar în munții noștri. I-a dus acolo tot străvechiul îndemn spre pribegii și ademenirea locurilor bune de pășunat din acele părți, despre care știau printr'o veche tradiție păstorească¹⁾. Oare aceste migrațiuni să nu fi avut și ele o influență, cu alte cuvinte atingerea păstorilor noștri cu cei streini din șesurile și munții Rusiei să nu fi avut drept urmare împrumutarea dela aceștia a cîtorva cuvinte păstorești? Iată un alt drum spre care trebuie să ne îndreptăm, dacă voim să găsim deslegarea atîtor probleme în legătură cu păstoritul²⁾.

Se poate vedea acum rolul însemnat pe care l-a avut păstoritul în circulațiunea fenomenelor linguistice. Prin

1) E de regretat că nici asupra acestor Romîni rătăciți în Rusia nu s'a scris la noi o monografie bine documentată; cîteva informațiuni se pot ceti în *Neamul românesc*, t. III, pag. 186 (27 ianuar 1908), și despre Fărșeroși așezați în Caucas vorbește Weigand, *Aromunen*, t. I, pag. 303. Cercetări de acestea ar fi putut pleca din indemnul Academiei, dar preocupările ei nu merg pînă la asemenea inițiative științifice.

2) Poate s'ar descoperi, pe această cale, și alte înrîuriri din Caucas în viața păstorilor noștri. Cetînd monografiile etnografice ce s'au publicat asupra populațiunilor caucasice ești surprins de unele asemănări între obiceiurile lor și ale păstorilor dela noi.

migrațiunile pastorale fenomene izolate la început au trecut din provincii în provincii, din țări în țări, întinzându-și mereu sfera. Și în special cînd studiem circulațiunea cuvintelor păstoritul trebuie totdeauna avut în vedere, ca un factor hotărîtor¹⁾.

Tot prin păstorit ajungem să explicăm alte fapte lingvistice.

Sînt cuvinte care, la prima vedere, ne surprind că s'au păstrat în regiuni ce ne fac impresia că nu prezentau condițiuni favorabile pentru conservarea lor. Să luăm un exemplu tipic, cuvîntul nostru *mare*. Așa cum ne înfățișăm de obicei trecutul nostru nu vedem nicăeri cum am putut trăi la «mare» și păstra, astfel, din epoca latină acest cuvînt. Și dacă am rămînea, mai ales, la vechea teorie a traiului nostru numai în Dacia, retrași timp de mai multe veacuri în munți, persistența pînă azi în limbă a latinului *mare* ar fi ceva neînțeles: lipsindu-ne noțiunea, cuvîntul ar fi dispărut sau, în timpul mai nou, am fi împrumutat din vre-o limbă streină forma corespunzătoare. Păstoritul vine să lămurească și această problemă din lexiconul nostru. În cele două poezii aromînești pe care le-am citat la început (pag. 10, 11) am văzut că ciobanii duc turmele lor pînă la mare, să ierneze acolo, în regiuni mai calde. Și lucrul acesta nu ni-l spune numai poezia populară; cei care au descris vieța păstorească dela noi amintesc și ei de mersul ciobanilor spre mare în timpul iernei ca să adăpostească turmele acolo; așa Pouqueville ne spune:

Lorsque l'hiver s'annonce de manière à leur inspirer des craintes, s'ils n'aperçoivent aucun signe d'adoucissement dans les aspects du ciel, ils tâchent de se rapprocher des rivages de la mer, où le climat est plus tempéré²⁾.

Tot prin migrațiunile păstorești, prin urmare, n'am pierdut în evul mediu contactul cu «marea» și astfel putem înțelege cum cuvîntul latin a ajuns să trăească pînă azi în limba noastră.

1) Asupra trecerilor de cuvinte dintr'o parte într'alta a Sardiniei, prin păstori, v. observațiunile interesante pe care le face M. L. Wagner, *Gli elementi del lessico sardo* (extr. din *Archivio storico sardo*, III), Cagliari, 1907, pag. 43; *Zeitschr. f. rom. Phil.*, t. XXXII, pag. 365.

2) *Voyage de la Grèce*, t. II, pag. 386.

Nu mai puțin ne vine în ajutor păstoritul când e vorba să explicăm locul isolat pe care-l ocupă unele graiuri față de altele din aceleași regiuni. Asemenea insule linguistice se întîlnesc deseori și, ca exemplu, putem cita la noi graiul Săcelenilor și în sudul Franței acela al locuitorilor din Ossau care vorbesc un dialect diferențiat în multe privințe de cele limitrofe. Diferențieri de acestea surprind întii pe filolog, dar migrațiunile păstorești vin să le lămurească: unde întîlnim asemenea izolări avem de a face cu păstori veniți de aiurea și care au păstrat particularitățile linguistice din locul lor de origine¹⁾. Așa s'a întîmplat cu grupurile etnice de care amintiam. Putem spune cu siguranță că Săcelenii au venit dela sudul Dunărei, ca păstori, să se așeze lângă Brașov²⁾, și tot așa locuitorii din Ossau, păstori și ei, ne apar ca o colonie de aiurea, mai din spre nord, unde se vorbesc dialecte asemănătoare cu al lor³⁾.

Pentru noi păstoritul mai are și altă însemnătate lingvistică. Numai grație lui limba romină a putut ajunge la o mai mare omogenitate decît celelalte limbi romanice, unde vedem, pe întinderi mici chiar, atîtea contraste dialectale, un adevărat mosaic lingvistic. Așa unitară cum și-o reprezintă unii nu este de sigur nici limba noastră; în orice cas însă ea apare mult mai puțin diversificată decît franceza ori italiana. Din schimburile continue între o regiune lingvistică și altele, din atingerile la care au contribuit în măsură așa de mare migrațiunile păstorești, a rezultat o fusiune a diferitelor elemente constitutive ale limbei noastre, o nivelare a lor. În chestiunea continuității noastre la nordul Dunărei păstoritul poate fi iarăși ținut în samă. Dacă am dus în evul mediu vieța de păstori, atunci drumurile migrațiunilor noastre nu se putea să nu fie și dincoace de Dunăre, pînă la Carpați și mai departe, căci

1) De sigur și alte cause—ca persecuțiunile religioase, asupririle administrative, năvălirile de neamuri streine—au provocat asemenea strămutări, dar pînă acum s'a pierdut din vedere că în unele locuri numai migrațiunile păstorești pot explica prezența acestor insule dialectale.

2) Cf. *Histoire de la langue roum.*, t. I, pag. 328.

3) L. Passy, *L'origine des Ossalois*, Paris, 1904, pag. 134, atribue strămutarea acestora incursiunilor normande, ceea-ce nu-i probat prin nimic, pe cînd dacă o punem în legătură cu migrațiunile păstorești totul se explică.

pretutindeni pe aici ciobanii noştri găsiu locuri bune de păşunat. A admite că Romîinii au fost păstori în veacul de mijloc e a admite *eo ipso* că au trăit şi la nordul şi la sudul Dunărei ¹⁾).

Să privim acum păstoritul sub o altă faţă, în legătură cu studiile de folklor.

Şi aici ne poate fi de un sprijin preţios în clarificarea unor probleme.

Cum migraţiunile păstoreşti au înlesnit răspîndirea fenomenelor lingvistice, tot aşa ele au trebuit să aibă un rol în transmisiunea unor elemente folklorice. Cînd ne gîndim că atîtea obiceiuri, credinţe, motive de literatură şi artă populară, se găsesc absolut identice la mai multe popoare, nu sîntem oare autorisaţi să admitem că tot migraţiunilor păstoreşti îşi datoresc în multe casuri difuziunile lor? Pînă acum folkloriştii au căutat să explice aceste asemănări prin identitatea condiţiunilor de viaţă sau a alcătuirii sufletesti a celor primitivi, prin amestecurile etnice, etc. — factori de care de sigur că trebuie să ţinem socoteală, dar mi se pare că ei nu pot explica tot şi se impune să se dea atenţiune păstoritului, neglijat şi aici. Cînd studii plecînd dela această idee şi bine conduse vor explora regiunile păstoreşti din ţările romanice nu este o simplă ipotesă să credem că se vor descoperi obiceiuri, motive de literatură, muzică populară, etc. ce au circulat între Carpaţi, Alpi şi Pirenei prin mijlocirea păstorilor.

Cîteva fapte din folklorul nostru merită să ne oprească un moment, pentru ca să se vadă cum păstoritul poate fi pus la contribuţiune şi aici.

S'a încercat în mai multe rînduri să se dea o explicare formulei tipice *foaie verde* din poesia noastră populară. S'a zis că firea poetică a Romînului, dragostea lui pentru natură, l-au făcut să înceapă cu aceste cuvinte cîntecele lui. Părere romantică, cum s'au emis şi se mai emit şi azi atîtea cu privire la poesia poporului nostru. Mai natural e să vedem şi aici tot un ecou al vieţii păstoreşti.

1) Asupra influenţei păstoritului în evoluţiunea semantică a unor cuvinte n'am putut stărui aici, pentru că ne-ar fi cerut prea multe dezvoltări. Şi această chestiune cuprinde o sumă de probleme interesante şi ar trebui urmarită pe tot teritoriul romanic. Cîteva fapte le-am relevat în *Bul. Soc. fil.*, II, pag. 11; cf. şi Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim. al l. rom.*, n-rele 560, 664.

Pentru Românul păstor primăvara era anotimpul așteptat cu nerăbdare, era visul lui de pribeag, ca să pornească iar cu turmele la munte, să găsească acolo pășunile îmbelșugate. Sufletul lui tresăria cînd înfrunzia codrul și mulțumirea ce-l cuprindea că poate, în sfîrșit, să ia din nou drumul peste plaiuri il făcea să cînte un duios *foaie verde*. Intr'o poezie populară aromînească e bine exprimată această legătură între sosirea primăverii și dorul păstorilor de a pleca la munte :

...Primăvara o aștept,
Cu maiul cel frumos,
Să 'nverzească fagii sus în munți
Și munții să 'nverzească,
Să iasă Aromîinii toți la munte
Cu Aromîncele frumoase,
Să iasă și oile cele negre
Cu clopotele de argint¹⁾.

Alături de care putem cita și versurile unei poezii din Moldova :

Cîntă cucul pe țurină
Și Codrean sue la stîna²⁾.

Nu trebuie să uităm însă că, dela o vreme, și vieața haiducească a venit să aducă o notă la fel în poezia populară. Haiducul, ca și păstorul, aștepta cu dor întoarcerea primăverii ca să se piardă prin codri, și de aceea în cîntecele lui tot *foaie verde* avea să apară ca un nelipsit refren; și cine știe dacă multe din cîntecele haiducești pe care le auzim azi în gura poporului nu sînt decît vechi doine păstorești schimbate : era așa de ușor să se prefacă o doină păstorească într'una haiducească, cînd și una și alta cîntau bucuria de a putea porni iar prin codri. Din aceste două elemente reale, așa de strîns legate altădată de vieața țăranului nostru, a trebuit să-și ia naștere formula stereotipă din cîntecele populare. Și în legătură cu această mai putem aminti că tot așa se poate explica de ce în poezia noastră populară se vorbește mereu de cîntecul cucului; cum pasărea vestitoare a primăverii e cucul, era firesc ca atît păstorii cît și haiducii să se gîndească la el în cîntecele lor³⁾.

1) P. Papahagi, *Din lit. pop. a Aromînilor*, pag. 931.

2) A. Vasiliu, *Cîntece, urături și bocete*, București, 1909, pag. 59.

3) În credințele poporului cucul intervine iarăși de multe ori, și în legătură cu vieața păstorească, ceea-ce întărește și mai mult pă-

Înstreînîndu-se cîtăva vreme de ai lor, plecînd departe cu turmele, păstorii duceau cu ei dorul de casă și nu se putea ca acest sentiment să nu găsească ecou în poesia noastră populară. Uneori și vieța haiducească și cătănia au făcut pe țăranul nostru să-și lase căminul, dar cele mai de multe ori tot pribegiile păstorești îl smulgeau de lîngă ai lui, și de aceea dacă e să înțelegem atîtea doine care cîntă jalea celui înstreînat tot de la păstorit trebuie să plecăm. Versuri ca acestea :

Codrule, rărește-te,
 Mai iute desfrunzește-te,
 Ca să-mi văd surorile.
 Surorile drăguțele,
 Că de mult nu le-am văzut,
 Carnea pe mine-a scăzut !).

arată toată nostalgia după locurile lăsate în urmă și cîte accente duioase a dat poeziei noastre populare vieța în munți.

Studiat astfel, folklorul ne va deschide și alte orizonturi pe care nu le bănuim.

Ar fi destul aceste constatări pentru ca să se recunoască importanța păstoritului în atîtea domenii de cercetare, dar pentru ca să prezentăm problema în toate ramificațiile ei ne rămîne să-l privim și sub altă față, ce ne va arăta și ea cîtă lumină ne poate aduce în dedalul de fapte dinaintea cărora ne oprim de multe ori nedumeriți cînd studiem vieța popoarelor.

O însușire care distinge pe păstori este energia și forța de expansiune. Așa ni-i înfățișează toți etnografi²⁾. Prin

rerea de mai sus (v. legenda despre cuc pe care o publică P. Papahagi în *Basme aromîne*, pag. 24, și despre credințele și obiceiurile dela «alesul oilor» cf. Candrea-Densusianu, *Dict. etim. all. rom.*, n-rul 418). Nu s'a studiat pînă acum mai amănunțit locul pe care-l ocupă în folklorul nostru unele animale (ceea-ce a făcut Marian pentru pasări și insecte ar trebui reluat și dus mai departe); ar fi interesant, printre altele, să se vadă, dintr'un material mai bogat decît cel adunat la întîmplare pînă acum, ce se spune în folklorul dela noi despre lup; unde întîlnim vieța păstorească e de așteptat ca acest animal să fie o temă bogată de folklor; impresia aceasta mi-am putut-o confirma urmărind folklorul regiunilor păstorești din sudul Franței; cred că și la noi am ajunge la aceeaș constatare.

1) *Materialuri folkloristice*, publ. de Gr. Tocilescu, pag. 777.

2) Ratzel îi caracterisează astfel: „Ihr [der Hirtennomaden] freies,

vieața pe care o duc, legată de atâtea greutăți, plină de peripeții, energia lor e pusă mereu la încercare și prubele cu care i-a deprins meseria fac din ei oameni îndrăzneți, gata totdeauna să meargă mai departe, să nu cunoască piedecile hotarelor și nici o împotrivire. De aceea păstorii au fost totdeauna cuceritori neîntrețuți și când au întemeiat state întinderea puterii lor a ajuns uneori uimitoare. În istoria omenirii păstorii, alături de marinari — unii cutreierători de munți și câmpii, alții de mări — apar ca întruparea energiei pînă la eroism, și dacă îndrăzneala și rătăcirile lor nu i-ar fi dus prin atîtea locuri, fața lumii ar fi de sigur, astăzi, cu totul alta.

De obicei, etnograful dau ca pildă de această energie pe păstorii din Asia, pe acei nomazi care au făcut de multe ori să se cutremure împărățiile europene. Pilde găsim însă și mai aproape.

Întinderea stăpînirii romane, această măreață desfășurare de energie, nu se poate înțelege decît la un neam de păstori. Nu s'a revelat pînă acum aceasta, pentru că nu s'a ținut samă, cum spuneam la început, că Romanii au fost la origine păstori. Cu acest fond moștenit, cu sufletele oțelite de veacuri, Romanii au dus din loc în loc puterea lor, întemeind acea împărăție ce ne minunează și astăzi. Toate cuceririle, toată vigoarea lor de expansiune trădează pe păstorii de altădată. Întinderea hotarelor lor dela bucățica de pămînt ce era Latium pînă peste atîtea țări și mări e faptă de oameni în sufletul cărora vieața păstorească sădise de mult florii neodihnei, dorul de drumuri veșnic nouă. Și dacă ar fi să urmărim mai de aproape manifestațiunile de vieață ale Romanilor, toată alcătuirea lor sufletească, am găsi și alte urme ale firei lor de păstori.

Nu e greu să descoperim aceeași fire și la noi, la Romîni.

Din cîteva locuri unde împrejurări dușmănoase, aspri-

stählendes Leben erzeugt kräftige Völker, die, beweglich, allezeit organisiert und kriegsbereit, immer eine Gefahr waren für die auf der Scholle festsitzende Ackerbauvölker. Damit erklären sich auch die unauthörlichen Einfälle der Mongolen, Turkmenen, Araber in die Gebiete ihrer Nachbarn. Dazu kommt die Unternehmungskraft und Herrschgewalt dieser Völker*, *Die Erde und das Leben*, Leipzig și Viena, t. II, pag. 657; cf Brunhes, l. c., pag. 646, precum și ce amintiam aiurea, *Din ist. migr. păst.*, pag. 10.

mea vremilor, ne pusesse stavile ce păreau veșnice, încetul cu încetul ne-am întins hotarele, am roit peste pământuri streine, făcînd să răsune pînă departe graiul nostru. Dacă prin unele părți nu ne-am putut păstra ființa mai multă vreme, dacă prin Moravia sau prin cîteva ținuturi de dincolo de Dunăre, romînești altădată, nu mai întilnim frați de ai noștri, în schimb pretutindeni pe unde ne întindem azi găsim o mărturie vie a energiei, a puterii noastre de expansiune. Fără această putere de expansiune nici Moldova împreună cu Basarabia, nici mare parte din Muntenia, locuite altădată de neamuri streine, nu ar fi ajuns pămînturi romînești. O dovadă de această însușire a noastră ne-o dau și acele colonii romînești răsfirate prin Istria, Meglenia și chiar Crimeea și Caucas. Firea de păstor a Romînului se vede bine aici și putem spune că dintre toate popoarele romanice sîntem singurii care am arătat cea mai mare putere de expansiune tocmai pentru că am fost în primul rînd un neam de păstori, cum au fost la început și strămoșii noștri. Ca și la vechii Latini — cărora însă împrejurările le-au înlesnit să dea o mai largă realizare aptitudinilor lor — toată energia pe care a arătat-o poporul nostru în trecut își găsește explicarea în felul de viață pe care am dus-o atîtea sute de ani. Și cine știe dacă, nefiind păstori, am fi izbutit, departe de ceilalți Latini, pierduți printre atîtea neamuri streine, să ne păstrăm individualitatea de popor romanic.

☞ Toate acestea sînt lucruri de care nu ne dăm samă astăzi, deși ar fi așa de folositoare pentru înțelegerea firei noastre, pentru luminarea însușirilor pe care le-am moștenit și mai ales a energiei care a dat odată sufletului românesc o întipărire așa de deosebită. Nu le înțelegem, pentru că nu s'a deșteptat încă destul în noi simțul realității de altădată ori de azi, pentru că trăim tot sub impresii înșelătoare și ne place să înflorim patriotismul cu podoabe goale, de retorism romantic — în lumea gîndurilor, a convingerilor noastre, mai trebuie timp pînă să vie de departe credințele bune și patriotismul luminat de conștiința realității și mai ales de adevărurile științei: singurul patriotism ce-și merită numele.

Deprinderea de a se strămuta din loc în loc a făcut din păstori oameni totdeauna gata să-și lase căminul și de aceea îi vedem și astăzi emigrînd cu ușurință, fie pen-

tru că traiul nu-i mai mulțumește în țara lor, fie pentru că-i duce pornirea moștenită de a cutreiera lumea. Mulți din cei care au emigrat în America s'au recrutat din locuitorii ținuturilor păstorești din Franța ¹⁾ ori Spania și despre păstorii basci trecuți peste Ocean un autor ne spune:

Plus accessible encore que la grande industrie, à nos pâtres émigrants, est l'élevage des troupeaux dans la pampa. Là point d'apprentissage à faire: l'aptitude atavique se fait jour dès l'abord, excitée par le milieu éminemment propice...

La plupart de nos émigrants fuient les villes et vont s'établir comme bergers dans les États agricoles de Nevada, Idaho, Montana, et Wyoming. Ils continuent là leur vie traditionnelle²⁾.

Autorul dela care împrumutăm aceste cuvinte explică și el aceste emigrări prin caracterul aventuros al Bascilor:

...L'inquiétude des voyages fut un des caractères éminents du peuple basque...

Le mouvement d'émigration dérive de l'antique courant de la race³⁾.

E cunoscut curentul de emigrare în America și la Romîni din Transilvania, și cum acest contingent de emigranți e dat adesea de păstori trebuie să vedem și aici acelaș atavism reflectat sub o formă nouă ⁴⁾. Dacă am privi izolat și acest fapt l-am putea interpreta și altfel, dar cînd îl vedem coincidînd cu fapte analoge din domeniul păstoresc nu mai încapem îndoială că ne găsim și de data aceasta în fața uneia din acele manifestări strîns legate de păstorie.

1) F. Arnaud, *Les « Barcelonettes » au Mexique*, în *Annales des Basses-Alpes*, nouv. série, 1891-2, pag. 107, 137 urm.; Ph. Arbos, *La vie pastorale en Tarantaise*, în *Annales de géographie*, t. XXI (1912), pag. 329; cf. și ce relevam în altă parte, *Din ist. migr. păst.*, pag. 20.

2) P. Lhande, *L'émigration basque*, în *Revue internationale des études basques*, t. II (1908), pag. 440, 441.

3) *Ibid.*, t. I (1907), pag. 611. Lhande vede însă în pornirea Bascilor spre emigrare mai mult o urmare a vieții de marinari a unora din ei, stăpîniți de «la hantise de la mer». Sînt, e adevărat, și marinari printre Basci, dar cum ei au fost și sînt cu deosebire păstori aici trebuie căutată mai mult explicarea ușurinței cu care se expatriază.

4) Despre emigrările Arominilor în America, v. revista *Lumina*, 1907, n-rele 11-12, pag. 45; C. N. Burileanu, *Dela Romîni din Albania*, București, 1906, pag. 31.

Din felul cum trăește păstorul urmează că la el nu este așa de înrădăcinată dragostea pentru pământ, acel sentiment de stăpînire, de viață așezată pe care-l au alții. Prin aceasta păstorul contrastează cu plugarul ce ține la ogorul lui, se simte legat de el și e mereu preocupat să-și asigure un trai tihnit. Pentru păstor, deprins cu viața nomadă, pământul e pretutindeni ca și al lui dacă găsește pentru cîtva timp unde să petreacă cu turmele; de aceea el se îngrijește mai puțin de ziua de mîne, e mai nepăsător, și nota aceasta a prins-o poezia populară cînd spune:

Măi, Mocane dela oi,
Tu n'ai grije nici nevoi,
Tu te plîmbi cu zilele
Lîngă sat cu turmele¹⁾.

La păstor nu se vede acel spirit de om practic, calculat, pe care-l înfilnim la plugar și aceasta-i dă ceva mai simpatic — cine a stat de vorbă cu un cioban și cu un plugar a putut vedea bine această deosebire.

Ascunde și mai multă poezie sufletul păstorului. În singurătatea în care petrece, în mijlocul priveliștilor înflorite ale naturei, gîndurile lui iau aripile visului și în ele se strecoară ceva din poezia eternă a lumilor de dincolo de noi. Aceste reverii ce învăluie uneori viața păstorului și care nu sînt numai un fel de trîndăvie, cum credea Montaigne cînd într'un loc arunca cuvintele «oisif comme un pastre», apar ca un contrast cu energia ce caracterizează pe pribeagul munților și din amestecul lor sufletul păstorului capătă o întipărire aparte ce se vede bine reflectată în poezia lui. Dacă nu se poate spune despre păstor că arată totdeauna însușiri artistice deosebite, ar fi nedrept să-i tăgăduim simțul pentru poezie, și mai ales pentru lirism. Putem chiar spune că în poezia populară universală cele mai puternice accente, cele mai colorate imagini, au

1) *Șezătoarea*, t. VIII, pag. 85. — Vorbind despre păstorul din Pirenei, H. Cavailès ni-l descrie astfel într'un articol din *Revue de Paris*, 1903, 15 noevmre, pag. 298, și recunoaștem aici pe păstorul de pretutindeni: «Tout le jour, il a sous les yeux son vallon, sa «montagne» qui est tout son monde, et il en dispose à sa fantaisie. Libre, errant, il va sans contrainte, poussant devant lui, d'un sifflement aigu, son troupeau docile. Quand un pâturage est épuisé, il va plus loin, étend son parcours, envahit la forêt... Comme tous les nomades, il vit au jour le jour, sans nul souci du lendemain».

pornit din suflete de păstori, cum alteori din sufletele marinarilor. În munții sălbateci, pe cîmpurile pierdute în zare, ca și pe mările dînd florii nemărginitului, sufletele au trecut de aceeași cutremurare a singurătății, de aceeași chinuitoare neliniște în fața misterului—eternele izvoare de poezie.

În condițiunile în care se desfășură viața lui, păstorul păstrează un fel de păginism care se trădează mai ales în credințele și obiceiurile lui ce ne duc uneori în timpuri immemorabile. La păstorii noștri ca și la cei din alte țări române vedem supraviețuind credințe păgîne ce înfățișează un curios amestec cu acelea pe care le-a adus creștinismul. Și în general se poate spune că păstorul nu este așa de religios cît, mai mult, superstițios. Viața lui nomadă îl ține cele mai de multe ori departe de biserică și în sufletul lui credința se reduce la cîteva elemente primitive luînd ușor forma superstițiilor¹⁾. În aceste superstiții întîlnim într'o mare dosă fatalismul — și e firesc să fie așa cînd păstorul trăește în voia întîmplării²⁾.

Ne închipuim de obicei păstorul ca foarte tenace, foarte

1) Din impresiile pe care le-au cules printre păstorii din Africa, A. Bernard și A. Lacroix, *l. c.*, pag. 273-4, ajung la constatarea următoare ce cadrează cu ce spuneam: «Le nomade, contrairement à l'opinion généralement répandue, n'est pas très religieux. Par sa vie errante, il échappe en grande partie à l'action du marabout et des confréries. Il n'a pas plus de temple qu'il n'a de maison... Le sédentaire est plus religieux que le nomade, et l'habitant des villes plus religieux que le fellah des campagnes. Nulle part le fanatisme n'atteint le même degré qu'à Fès par exemple. Le nomade algérien, comme tous les habitants de l'Afrique du Nord, a la profession de foi musulmane, le culte des saints et les confréries, mais il est si peu préoccupé de spéculations religieuses qu'on pourrait presque dire qu'il est sceptique et athée. On peut en dire autant de la plupart des nomades: les Bédouins de l'Arabie, doués d'une vue très nette de la réalité, n'ont à aucun degré le sens de l'abstraction; ils sont passablement indifférents en matière religieuse».

2) Cînd la noi, dela un timp și prin unele părți, la viața păstoraască a venit să se adauge mai mult și viața agricolă, fatalismul a primit o nouă întărire. Plugarul e și el fatalist, mai ales cîtă vreme cultura pămîntului e rudimentară și asigură numai din an în an existența, cum se vede la țaranul nostru din atîtea locuri: cînd pe ogorul muncit zile întregi seceta, inundațiile ș. a. pot aduce pustiul, în sufletul plugarului e așa de ușor să se înrădăceze fatalismul. Acest fatalism întîlnindu-se cu cel păstoraesc—și poate mai puternic chiar decît acesta — înțelegem ușor de ce firea țaranului român e așa cum o cunoaștem.

conservator, și prin aceasta refractar la tot ce ar aduce o schimbare în felul lui de a gândi. E o parte de adevăr în această părere, dar am greși dacă am judeca numai după ea. Cît timp păstorul rămîne în lumea lui, această tenacitate e nota lui distinctivă, dar cînd o împrejurare ori alta îl silește încet, încet să-și schimbe traiul de mai înainte, să se îndrepte spre alte îndeletniciri, el vine cu un spirit întreprinzător, ager și capabil să se adapteze la condițiunile nouă de viață. Ca pribeag, ca om umblat prin lume, el aduce un suflet vioi, isteț, deschis, care poate fi mlădiat mai departe și ajunge chiar susceptibil de cea mai înaltă cultură. Această însușire au arătat-o destul de bine Romanii și viața poporului nostru e o altă dovadă.

Să ne desfacem deci de atitea prejudecăți cu care privim pe păstori. În loc de disprețul ce se aruncă asupra lor, știința ne aduce o lumină de simpatie, o mai omenescă prețuire a lor, și vine să ne arate ce au însemnat în istoria lumii. În deosebi noi, Romîni, n'ar trebui să socotim că e o înjosire să recunoaștem că am fost odată păstori—și zeei, cum spunea Virgil, *Bucol.* II, 61, au trăit odată prin codri:

habitarunt di quoque silvas,

și, de altfel, nu trebuie să ne închipuim că păstoritul înseamnă totdeauna o fasă mai înapoiată de cultură decît agricultura: au fost și sînt popoare de plugari care se arată mai rămase în urmă decît altele de păstori, așa că admișind că noi ne-am ocupat în trecut mai mult cu agricultura nu înălțăm întru nimic originea noastră ¹⁾. Prejude-

1) Cu multă dreptate observă A. Bernard și A. Lacroix, *l. c.*, pag. 1—2, că viața păstorească nu implică totdeauna o stare mai rudimentară decît cea agricolă: «On s' imagine volontiers que tous les peuples sont d'abord chasseurs, puis passent à la vie pastorale lorsqu'ils ont progressé en civilisation et s'élèvent enfin à la vie agricole. Cette opinion n'est pas aussi fondée qu'elle paraît l'être au premier abord... Le pasteur a... un genre de vie particulier, mais ce genre de vie ne constitue pas un étage de culture distinct.. Il faut renoncer à imaginer un stade pastoral par lequel auraient passé tous les peuples avant de s'élever à l'agriculture. La vie pastorale n'est pas une phase générale du développement de l'humanité. Et cette manière de voir a des conséquences pratiques importantes, car elle conduit à ne plus considérer les nomades comme étant forcément des retardataires et des rétrogrades».

cata care vede în coborîrea noastră din păstori o umilire este chiar surprinzătoare cînd o întîlnim astăzi și la învățați; într'o vreme cînd democratismul ne-a deprins să nu disprețuim pe cineva eșit de jos, întru cît ar fi o umilire pentru un popor să recunoaștem că strămoșii lui au fost păstori, presupunînd că păstoritul ar fi într'adevăr ceea-ce li se pare celor mai mulți? Ne-am falsificat credințele despre trecutul și firea noastră cu multe alte părerii rătăcite; e timpul să ne emancipăm și de aceasta, fără să pierdem nimic, ba dimpotrivă cîștigînd, pentru că numai folositor ne poate fi și aici cuvîntul adevărului.

Din șirul de fapte pe care le-am lăsat să vorbească și fără a sili, cred, cîtuși de puțin interpretarea lor se poate vedea limpede ce însemnătate are păstoritul atît pentru filolog, cît și pentru istoric, etnograf, ș. a. Un cîmp vast de studii vine să ne deschidă această problemă, cu atît mai vast cu cît învățații n'au dat pînă acum atențiunea cuvenită elementelor de cercetare pe care le-am grupat aici, și putem spune că nu numai în domeniul romanic, ci și în altele păstoritul e chemat să schimbe multe părerii primite ca dogme azi și să înlesnească lămurirea atîtor puncte rămase în întunerecul enigmelor. Pentru aceasta trebuie începute însă cercetări stăruitoare și îndelungate, trebuie adunat mult material lingvistic neglijat pînă acum, material etnografic, folkloristic, etc. Și mai ales la noi — urmași de păstori și în posibilitate de a urmări de aproape păstoritul prin cele cîteva ținuturi unde se mai păstrează — culegerea de asemenea material ar trebui să se facă pe o scară cît mai întinsă și să găsească ani de-a-rîndul cercetători devotați. Ce prețioasă contribuțiune la luminarea trecutului nostru și ce frumoasă afirmare științifică ar fi cînd de pretutindeni s'ar aduna materialul de limbă, folklor ori etnografie neexplorat pînă acum. Și într'un muzeu național al nostru o secțiune specială consacrată vieții păstorești—așa cum Mistral a făcut un început pentru Provansa la *Museon Arlaten*, deschis în 1909 — ar trebui să fie secțiunea nelipsită și cea mai bogată, pentru ca să se vadă în ea icoana vieții noastre întregi de odinioară.

Și cînd în loc de ce cunoaștem astăzi, în loc de elementele răslețe ori neîndestulătoare la care ne oprim, cercetătorii vor avea la îndemîină un material mai întins, păs-

toritul ne va desvălui și alte adevăruri, pentru că am convingerea că ne găsim în fața uneia din problemele cele mai fecunde și uneori de surprinzătoare revelațiuni. Când am început să urmăresc mai stăruitor problema aceasta nu-mi închipuiam că poate cuprinde îndrumări spre limpezirea atîtor chestiuni; cîteodată, în fața unor fapte ce mi se revelau am stat întrebîndu-mă dacă nu era o iluziune să le interpretez cum mi se părea, dar controlîndu-le mereu, punîndu-le în legătură cu altele, vedeam că la baza lor e ceva real, și uneori eram dus, prin indicațiunile nouă ce mi le aduceau, spre alte constatări tot așa de neașteptate, dar care primiau și ele confirmarea după ce le confruntam cu alte fapte ¹⁾). Cînd fără a pleca dela idei preconcepute ajungi la constatări ce derivă una din alta și capătă sprijin în controlul la care le supui, nu ești oare în drept să-ți întărești convingerea că nu te-ai înșelat, și chiar dacă concluziunile la care te oprești și s'au părut o clipă surprinzătoare sau se mai par altora problematice de ce te-ai îndoi de ele cînd realitatea cuprinde atîtea taine și ne pune față în față cu apropieri, coincidențe, întrecînd de multe ori ce poate închipui cea mai îndrăzneță imaginație?

VERIFICAT
2017

1) Referindu-se la studiul pe care l-am publicat întii, *Din ist. migr. păst. la popoarele romanice*, H. Morf (*Bulletin de dialectologie romane*, 1909, pag. 8) găsia că părerile pe care le exprimam acolo erau «zu phantasievoll», deși recunoștea importanța migrațiunilor păstorești în cercetările de limbă, așa cum căutam s'o arăt acolo. Cum atingeam atunci numai o mică parte din problema păstoritului, cred că ceea-ce spuneam cu privire la asemănările între Romîni și Valdesii păstori nu mai poate apărea așa de «phantasievoll» după ce am arătat acum, în cadrul lui larg, cum trebuie înțeles păstoritul și cit de departe se întind urmele lui.

VERIFICAT
2007